

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. Проаналізовано дослідження вчених та нормативно-правову базу стосовно санації підприємств як засобу запобігання банкрутству підприємства. Визначено поняття та механізм проведення процедури фінансової санації підприємств. Вказано наявні недоліки та проблемні аспекти проведення процедури санації, запропоновано шляхи виявлення існуючих проблем.

Аннотация. Проанализированы исследования ученых и нормативно-правовая база в отношении санации предприятий как средства предотвращения банкротства предприятия. Определены понятие и механизм проведения процедуры финансовой санации предприятий. Указаны существующие недостатки и проблемные аспекты проведения процедуры санации, предложены пути решения выявленных проблем.

Annotation. The research of scientists and regulatory framework for rehabilitation of enterprises as a means of preventing bankruptcy have been analyzed. The concepts and mechanism of the procedure of enterprises financial reorganization have been defined. The existing shortcomings and problematic aspects of the rehabilitation procedure have been emphasized, the solutions to the existing problems have been offered.

Ключові слова: санація, банкрутство, неплатоспроможність, заборгованість.

На сучасному етапі з моменту отримання Україною незалежності та переходу до ринкової економіки відбулися суттєві зміни як відносно діяльності суб'єктів господарювання, так і в нормативно-правових актах, покликаних здійснювати регулювання такої діяльності. Господарська діяльність підприємств України має нестабільний характер. Так, одні підприємства набувають більшого розвитку та все сильнішої позиції на ринку, інші перебувають на межі банкрутства. На сучасному етапі кількість підприємств, що було визнано неплатоспроможними, суттєво збільшилась. Так, на початку ХХІ ст. 38 % усіх підприємств працювали збитково. Наслідком незадовільного фінансового стану багатьох вітчизняних підприємств стало катастрофічне збільшення їхньої кредиторської та дебіторської заборгованості: кредиторська заборгованість у номінальному обчисленні майже в два з половиною рази перевищувала обсяги ВВП країни; дебіторська заборгованість перевищила обсяг ВВП удвічі. Близько 55 % дебіторської та близько 60 % кредиторської заборгованості виявились простроченими. Таким є наслідок неплатоспроможності багатьох суб'єктів господарювання. Неплатоспроможність, у свою чергу, є підставою для оголошення підприємства банкрутом. Проте банкрутство підприємства та його ліквідація означають не тільки збитки для акціонерів, кредиторів, виробничих партнерів, споживачів продукції, а й зменшення податкових надходжень до бюджету, а також збільшення безробіття, що теж є одним із факторів макроекономічної нестабільності. Але суттєвим є те, що з-поміж підприємств, справи про банкрутство яких розглядаються судом, значний відсоток таких, що тимчасово потрапили в скрутне становище. Вартість їхніх активів набагато вища за кредиторську заборгованість. За умови проведення своєчасної процедури санації (оздоровлення) такі підприємства можуть відновити свою платоспроможність, розрахуватися з боргами та продовжити здійснювати господарську діяльність.

Незважаючи на те, що процедурі санації присвячена велика кількість праць вчених, юристів, економістів, а також з урахуванням існування нормативного закріплення визначення такої процедури, існує ще безліч прогалин та проблемних питань. Так, через недостатнє правове врегулювання процедури санації, а також недостатню розробленість самої технології та засобів її проведення санація набуває більш формального характеру. Фактично має місце проведення санації де-юре, з метою зовнішнього виконання вимог законодавця в цій сфері. При цьому така ситуація є неприпустимою, адже фінансове оздоровлення підприємства, як було зазначено вище, здійснює значний сприятливий вплив на інтереси боржника, кредитора, споживачів, а також держави в цілому.

Метою статті є дослідження механізму проведення процедури санації, визначення проблемних аспектів та існуючих прогалин чинного законодавства України відносно інституту, що вивчається, крім того, на основі здійсненого аналізу метою є надання рекомендацій стосовно можливих шляхів подолання наявних недоліків.

Дослідженням питання, що розглядається, займалася ціла низка провідних вчених у галузі економіки та права, серед них Р. Альтман, Дж. Барні, Дж. Ван Хорн, Х. Дженінг, Р. Румелт, К. Спрінгейт, Терещенко О. О., Бланк І. А., Василенко В. О., Грачов В. І. [1 – 4].

Термін "санація" походить від латинського sanare і перекладається як оздоровлення або видужання [1]. Економічний словник трактує це поняття як систему заходів, що здійснюються для запобігання банкрутствам промислових, торгових, банківських монополій. Санація може відбуватися способом об'єднання підприємства, яке перебуває на межі банкрутства, з потужнішою компанією; за допомогою випуску нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій; перетворення короткострокової заборгованості в довгострокову; повної або часткової купівлі державою акцій підприємства, що перебуває на межі банкрутства [4].

Проте таке трактування цілей санації та механізму її проведення, перелік санаційних заходів є

боржника банкрутом та його ліквідації [2, с. 138]. З цією думкою важко погодитись, оскільки невід'ємною складовою частиною процесу оздоровлення будь-якого підприємства є мобілізація внутрішніх фінансових резервів.

Відомий фахівець у галузі банкрутства Тітов М. І. у монографії, присвяченій матеріально-правовим та процесуальним аспектам банкрутства, пропонує таке законодавче визначення санації: санація – це оздоровлення неспроможного боржника, надання йому з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб (у тому числі зарубіжних) фінансової допомоги, спрямованої на підтримку діяльності боржника і запобігання його банкрутству [5, с. 18]. Однак це визначення також не вільне від розуміння санації тільки як інституту фінансової підтримки боржника. Більш чітко санаційні заходи та мета санації виділені у визначенні Герещенка О. О.: "Санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, які спрямовані на досягнення або відновлення платоспроможності, ліквідності і конкурентоспроможності підприємства-боржника у довгостроковому періоді" [1, с. 52].

Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" № 2343-ХІІ від 14.05.1992 р. передбачає, що санація – це система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності [6, ст. 5]. Досудова санація – система заходів для відновлення платоспроможності боржника, які здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації. Ці заходи стосуються реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових питань і провадяться згідно з чиним законодавством до початку порушення справи про банкрутство. Власне тлумачення поняття "санація" має і Національний банк України. Згідно з версією НБУ, режим фінансової санації – це система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення протягом визначеного періоду обсягів капіталу до необхідного рівня з метою відновлення ліквідності, платоспроможності та усунення порушень, які спричинили збиткову діяльність комерційного банку, призвели до скрутного фінансового становища, а також для ліквідації інших наслідків цих порушень.

У Законі України "Про страхування" є ще одне, досить оригінальне трактування терміна "санація". Згідно з ним, примусова санація страхової компанії передбачає:

- 1) проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика, в тому числі обов'язкової аудиторської перевірки;
- 2) встановлення заборони на вільне користування майном страховика та прийняття страхових зобов'язань без дозволу Комітету в справах нагляду за страховою діяльністю;
- 3) встановлення обов'язкового для виконання графіка здійснення розрахунків зі страхувальниками;
- 4) прийняття рішення про ліквідацію або реорганізацію страховика [7, ст. 18].

Використавши все раціональне, що є в кожному з цих трактувань, можна сформулювати одне універсальне визначення. Так, слід зазначити, що санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді.

За джерелами мобілізації фінансових ресурсів розрізняють автономну та гетерономну санацію. Автономна санація передбачає фінансування оздоровлення підприємства за рахунок його власних ресурсів, наданих власниками та іншими особами (без залучення в санаційний процес сторонніх осіб).

Гетерономна (зовнішня) санація характеризується участю в ній сторонніх осіб, зокрема банків та інших кредиторів, клієнтів, держави [8, с. 38].

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їхнього виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Санаційні заходи організаційно-правового характеру спрямовані на вдосконалення організаційної структури підприємства, організаційно-правових форм бізнесу, підвищення якості менеджменту, звільнення підприємства від непродуктивних виробничих структур, поліпшення виробничих стосунків між членами трудового колективу тощо. У цьому контексті розрізняють два види санації.

- 1) зі збереженням існуючого юридичного статусу підприємства-боржника;
- 2) зі зміною організаційно-правової форми та юридичного статусу санованого підприємства (реорганізацію) [1, с. 26].

Виробничо-технічні санаційні заходи пов'язані, насамперед, з модернізацією та оновленням виробничих фондів, зі зменшенням простоїв та підвищенням ритмічності виробництва, скороченням технологічного часу, поліпшенням якості продукції та зниженням її собівартості, вдосконаленням асортименту продукції, що випускається, пошуком та мобілізацією санаційних резервів у сфері виробництва.

Оскільки санація підприємства пов'язана, як правило, зі скороченням зайвого персоналу, велике значення мають санаційні заходи соціального характеру. Особливо це стосується фінансового оздоровлення підприємств-гігантів або підприємств-міст. У такому разі звільнення працівників може призвести до соціальної нестабільності в регіоні. Саме тому слід вести помірковану політику звільнення у взаємозв'язку із реалізацією соціального плану проекту санації. Тут можуть бути передбачені такі заходи, як створення та фінансування системи перепідготовки кадрів, пошук і пропозиція альтернативних робочих місць, додаткові виплати з безробіття, надання звільненим працівникам позик тощо.

В економічній літературі часто згадується концепція швидкого виявлення фінансової кризи та радикальних санаційних дій (Primat des Handelns). Прихильники цього напрямку (здебільшого економісти-практики) не враховують, що в разі його вибору не залишається часу для досконалого дослідження причин кризи та розробки оптимальної санаційної стратегії [3, с. 314]. На противагу цим поглядам теоретики одержують думки, що цейтнот у підготовці санаційних заходів – основний фактор майбутніх невдач, оскільки втрачається шанс для розробки імпровізованих та гнучких дій.

На методи та форми проведення санації вплинули розвиток економічної теорії; еволюція ролі держави як регулятора ринкової економіки; макроекономічні зміни в країнах колишнього соціалістичного блоку та зумовлений цими змінами трансформаційний спад; нові підходи до приватизації (реприватизації підприємств). Поки що процедура санації у справах про банкрутство не набула належного поширення в Україні і застосовується досить рідко. Проте цей процес може налагодити вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері санації та банкрутства і підготовка спеціальних фахівців, кваліфікованих у питаннях фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання. Адже санація вважається успішною, якщо за допомогою зовнішніх та внутрішніх фінансових джерел, проведення організаційних і виробничо-

технічних удосконалень підприємство виходить з кризи (нормалізує виробничу діяльність та уникає оголошення банкрутства) і забезпечує свою прибутковість та конкурентоспроможність у довгостроковому періоді.

Наук. керівн. Жирнова К. О.

Література: 1. Терещенко О. О. Управління фінансовою санацією підприємств : підручник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с. 2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2001. – 528 с. 3. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посібн. / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с. 4. Управління фінансовою санацією : навч. посібн. / В. І. Грачов, І. П. Косарева, В. В. Прохорова та ін. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2004. – 208 с. 5. Тітов М. В. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / М. В. Тітов. – Х. : Консул, 1997. – 182 с. 6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України № 2343-ХІІ від 14.05.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440. 7. Про страхування : Закон України № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78. 8. Рогатенюк Э. В. Финансы предприятий : учебный курс / Э. В. Рогатенюк, И. М. Пожарицкая. – Симферополь : ООО Диайпи, 2002. – 230 с. 9. Енциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика / за ред. М. І. Молдованова. – К. : Техніка, 1993. – 643 с.